כיתות ז'-ט' | גמרא | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | מסכת ברכות דף ב ע"א

"מאימתי?" המשנה הראשונה בש"ס, ולמה מתחילים בערב

להורדה: מערך שיעור מלא (PDF) · דף עבודה (PDF) · מערך (Word) · דף עבודה (Word)

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את המשנה הפותחת את הש"ס: מתי מתחיל זמן קריאת שמע של ערבית, ושלוש השיטות עד מתי אפשר לקרוא (רבי אליעזר, חכמים, רבן גמליאל).
- התלמידים יבינו את המעשה בבני רבן גמליאל ואת הרעיון "כדי להרחיק אדם מן העבירה": למה חכמים קבעו זמן מוקדם מהזמן האמיתי.
- התלמידים יזהו בגמרא שתי שאלות ("תנא היכא קאי?" ו"מאי שנא דתני בערבית ברישא?") ואת התשובות להן: הפסוק "בשכבך ובקומך" ובריאת העולם.
- התלמידים יכירו את ההלכה למעשה: שולחן ערוך אורח חיים סימן רלה סעיף ג.

📖 הסבר למורה

המשנה הראשונה בש"ס שואלת מאימתי קורין את שמע בערבית, ועונה: משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. על סוף הזמן יש שלוש שיטות: רבי אליעזר (עד סוף האשמורה הראשונה), חכמים (עד חצות) ורבן גמליאל (עד שיעלה עמוד השחר). המעשה בבני רבן גמליאל, שחזרו מבית המשתה, מלמד ש"עד חצות" הוא גבול שחכמים קבעו "כדי להרחיק אדם מן העבירה". הגמרא שואלת "תנא היכא קאי": המשנה סומכת על הפסוק "בשכבך ובקומך", ולכן פותחת בערב ולא בבוקר.

📜 המקור (מנוקד, מתוך ספריא)

משנה, ברכות ב ע"א

מֵאֵימָתַי קוֹרִין אֶת שְׁמַע בָּעֲרָבִין? מִשָּׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנָסִים לֶאֱכוֹל בִּתְרוּמָתָן. עַד סוֹף הָאַשְׁמוּרָה הָרִאשׁוֹנָה. דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: עַד חֲצוֹת. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר.

משנה, ברכות ב ע"א (המשך)

מַעֲשֶׂה וּבָאוּ בָנָיו מִבֵּית הַמִּשְׁתֶּה, אָמְרוּ לוֹ: לֹא קָרִינוּ אֶת שְׁמַע, אָמַר לָהֶם: אִם לֹא עָלָה עַמּוּד הַשַּׁחַר חַיָּיבִין אַתֶּם לִקְרוֹת. וְלֹא זוֹ בִּלְבַד אָמְרוּ, אֶלָּא כָּל מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמִים "עַד חֲצוֹת", מִצְוָתָן עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר. הֶקְטֵר חֲלָבִים וְאֵבָרִים, מִצְוָתָן עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר וְכָל הַנֶּאֱכָלִים לְיוֹם אֶחָד, מִצְוָתָן עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר. אִם כֵּן, לָמָּה אָמְרוּ חֲכָמִים "עַד חֲצוֹת" — כְּדֵי לְהַרְחִיק אָדָם מִן הָעֲבֵירָה:

גמרא, ברכות ב ע"א

גְּמָ' תַּנָּא הֵיכָא קָאֵי דְּקָתָנֵי "מֵאֵימָתַי"? וְתוּ: מַאי שְׁנָא דְּתָנֵי בְּעַרְבִית בְּרֵישָׁא? לִתְנֵי דְּשַׁחֲרִית בְּרֵישָׁא! תַּנָּא אַקְרָא קָאֵי, דִּכְתִיב: "בְּשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ". וְהָכִי קָתָנֵי: זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע דִּשְׁכִיבָה אֵימַת? — מִשָּׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנָסִין לֶאֱכוֹל בִּתְרוּמָתָן. וְאִי בָּעֵית אֵימָא: יָלִיף מִבְּרִיָּיתוֹ שֶׁל עוֹלָם, דִּכְתִיב: "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד".

גמרא, ברכות ב ע"א

אִי הָכִי, סֵיפָא דְּקָתָנֵי "בַּשַּׁחַר מְבָרֵךְ שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וְאַחַת לְאַחֲרֶיהָ, בָּעֶרֶב מְבָרֵךְ שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וּשְׁתַּיִם לְאַחֲרֶיהָ", לִתְנֵי דְּעַרְבִית בְּרֵישָׁא! תַּנָּא פָּתַח בְּעַרְבִית, וַהֲדַר תָּנֵי בְּשַׁחֲרִית, עַד דְּקָאֵי בְּשַׁחֲרִית, פָּרֵישׁ מִילֵּי דְּשַׁחֲרִית, וַהֲדַר פָּרֵישׁ מִילֵּי דְּעַרְבִית.

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רלה, סעיף ג

לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא י"ח:

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

1. פתיחה: מתי מתחיל יום חדש? (5 דקות)
2. המשנה: מאימתי ועד מתי? שלוש שיטות (12 דקות)
3. מעשה בבני רבן גמליאל ו"להרחיק אדם מן העבירה" (8 דקות)
4. הגמרא: "תנא היכא קאי" ו"ערבית ברישא" (13 דקות)
5. סיכום, הלכה למעשה ודף עבודה (7 דקות)

פירוט מלא של כל שלב, עם הסברים, טיפים, שאלות לכיתה ומפתח תשובות, נמצא במערך השיעור המלא (PDF).

💬 שאלות לדיון

1. הש"ס כולו נפתח בשאלה על קריאת שמע, ולא על נושא אחר. למה, לדעתכם, בחרו לפתוח דווקא בה?
2. רבן גמליאל אמר לבניו "חייבין אתם לקרות", למרות שחזרו מאוחר משמחה. מה זה מלמד על היחס בין שמחה לבין מצוות?
3. האם "סייג" (כמו "עד חצות") עוזר לכם, או דווקא גורם לכם לזלזל? מתי גבול מוקדם עוזר?

💡 הערות למורה

בשורה התחתונה: לכתחילה קוראים קריאת שמע של ערבית מיד בצאת הכוכבים, ועד חצות (כחכמים, "להרחיק אדם מן העבירה"). מי שאיחר וקרא לפני עלות השחר, יצא ידי חובה (כרבן גמליאל).

נוסח המשנה והגמרא: אתר ספריא, מהדורת וויליאם דוידסון (ארמית מנוקדת, ניקוד: דיקטה). פירוש רש"י ושולחן ערוך: ספריא. מומלץ שמורה יעבור על החומר לפני השיעור.

📝 בדף העבודה

השלמת מילים עם מחסן מילים, טבלה: מי אמר מה?, 5 שאלות הבנה, שאלת חשיבה ובונוס: ציירו. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- ברכות ב ע"א (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רלה (ספריא)

מחוון: "מאימתי?" המשנה הראשונה בש"ס, ולמה מתחילים בערב

1. **חלק א (השלמת חסר):** א. בִּתְרוּמָתָן · ב. הָאַשְׁמוּרָה · ג. חֲצוֹת · ד. עַמּוּד הַשַּׁחַר · ה. הַמִּשְׁתֶּה · ו. לְהַרְחִיק · ז. אַקְרָא · ח. עֶרֶב. המילה המיותרת: הַיּוֹם.
2. **חלק ב (טבלה):** רבי אליעזר: עד סוף האשמורה הראשונה, כי אחר כך כבר אין "זמן שכיבה" (רש"י: שליש הלילה). חכמים: עד חצות, כדי להרחיק אדם מן העבירה. רבן גמליאל: עד שיעלה עמוד השחר, כי כל הלילה הוא זמן שכיבה; ראיה: המעשה בבניו.
3. **חלק ג, מילון:** תַּנָּא = מחבר המשנה · הֵיכָא קָאֵי = איפה הוא עומד, על מה הוא סומך · וְתוּ = ועוד · מַאי שְׁנָא = מה שונה, למה · בְּרֵישָׁא = בהתחלה, קודם · אַקְרָא = על הפסוק · וְאִי בָּעֵית אֵימָא = ואם תרצה, אמור (תירוץ נוסף).
4. **חלק ג, שאלות הבנה:**
   1. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן: כהנים שנטמאו, טבלו וחיכו לערב (רש"י).
   2. חזרו מבית המשתה (חתונה) ולא קראו קריאת שמע. רבן גמליאל אמר: אם עוד לא עלה עמוד השחר, אתם חייבים לקרוא.
   3. כדי להרחיק אדם מן העבירה: כדי שלא יאמר "יש לי עוד זמן" ובינתיים יעלה השחר והזמן יעבור.
   4. "תנא אקרא קאי": המשנה סומכת על הפסוק "בשכבך ובקומך", ולכן יודעים שיש חובה ושואלים רק "מאימתי".
   5. תשובה א: בפסוק "בשכבך" (ערב) קודם ל"ובקומך" (בוקר). תשובה ב: בבריאת העולם "ויהי ערב ויהי בקר", הערב קודם.
5. **חלק ד:** תשובה פתוחה. מחפשים: דוגמה ברורה לגבול מוקדם, והסבר איך הוא מונע טעות (כמו "עד חצות" שמונע לפספס את הזמן).